

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО, АДМІНІСТРАТИВНИЙ ПРОЦЕС

УДК 342.92:343.01:347.77

ДО ПИТАННЯ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ ЗА ПОРУШЕННЯ ОБ'ЄКТІВ ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

**О.П. СВІТЛИЧНИЙ, доктор юридичних наук, доцент,
Національний університет біоресурсів
і природокористування України¹**

У статті досліджуються теоретико-правові питання встановлення адміністративної та кримінальної відповідальності юридичних осіб за порушення прав інтелектуальної власності.

Законодавство, юридична відповідальність, юридична особа, порушення прав інтелектуальної власності.

У будь-якій сфері людської діяльності, у тому числі й у боротьбі із правопорушеннями у сфері інтелектуальної власності, принципове значення приділяється питанням юридичної відповідальності, особливо відповідальності юридичних осіб.

У зарубіжних країнах контроль за діяльністю організацій з колективного управління майновими авторськими і суміжними правами реалізується відповідно до норм цивільного та адміністративного права.

За порушення вимог законодавства України у сфері авторського права і (або) суміжних прав та відповідно до Порядку обліку організацій колективного управління і здійснення нагляду за їх діяльністю Державною службою інтелектуальної власності України до організацій колективного управління можуть бути застосовані санкції у вигляді: попередження, тимчасової заборони (зупинення) права організацій колективного управління на укладання договорів про отримання винагороди чи договорів з надання дозволу на використання об'єктів авторського права і (або) суміжних прав на строк до трьох місяців, або зняття із обліку.

Метою цієї статті є дослідження теоретико-правових питань встановлення відповідальності юридичних осіб нормами адміністративного та кримінального законодавства за порушення прав інтелектуальної власності.

Загальні питання юридичної відповідальності за порушення прав інтелектуальної власності досліджували науковці різних галузей права, зокрема: П.П. Андрушко, А.М. Коваль, Г.В. Корчевний, О.Д. Святоцький,

Р.Б. Шишка та ін. Проте більшість авторів, як правило, розглядали загальні питання юридичної відповідальності за порушення об'єктів права інтелектуальної власності, а не адміністративну або кримінальну відповідальність юридичної особи.

Науковці зазначають, що за останні роки діяльність організацій колективного управління авторськими та суміжними правами є досить активною, а матеріали судової практики свідчать про численну кількість позовів, пов'язаних із невідрахуванням коштів за використання об'єктів авторських чи суміжних прав [1, с. 156].

Зважаючи, що при здійсненні управління авторськими та суміжними правами, а також в інших випадках бувають приклади вчинення, пов'язані з кримінальною, цивільно-правовою або адміністративною відповідальністю, що вчиняють юридичні особи, вважаємо за доцільне зупинитися на цьому питанні.

На проблему, пов'язану з кримінальною відповідальністю юридичних осіб, звертається увага в Конвенції про кіберзлочинність [2], у ст. 8 якої зазначається, що кожна зі сторін Конвенції вживає такі законодавчі та інші заходи, які можуть бути необхідними для встановлення кримінальної відповідальності відповідно до її внутрішнього законодавства за навмисне вчинення, без права на це, дій, що призводять до втрати майна іншої особи шляхом: будь-якого введення, зміни, знищення чи приховування комп'ютерних даних; будь-якого втручання у функціонування комп'ютерної системи; з шахрайською або нечесною метою набуття, без права на це, економічних переваг для себе чи іншої особи.

Крім того, Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності, ратифікованій Україною [3], у ст. 10 «Відповідальність юридичних осіб» якої зазначено, що кожна Держава-учасник застосовує такі заходи, які, з урахуванням її правових принципів, можуть зажадати для встановлення відповідальності юридичних осіб за участь у серйозних злочинах («серйозний злочин» означає злочин, який карається позбавленням волі на максимальний строк не менше чотирьох років або більш суворою мірою покарання (п. b, ст. 2 Конвенції), до яких причетна організована злочинна група. У цій статті зазначається, що держави-учасниці повинні дотримання правових принципів при встановленні відповідальності юридичних осіб, яка може бути кримінальною, цивільно-правовою або адміністративною. При цьому покладання такої відповідальності не повинно завдавати шкоди кримінальній відповідальності фізичних осіб, які вчинили злочини. Рекомендації щодо встановлення кримінальної або іншої відповідальності юридичних осіб є внутрішнім правом Держави-учасниці.

Відповідно до українського законодавства юридичні особи не можуть нести адміністративну та кримінальну відповідальність. Наукові дискусії щодо встановлення адміністративної або кримінальної відповідальності юридичних осіб не є новими, вони неодноразово порушувались на сторінках спеціальної літератури. Спектр наукових думок різний: від

можливості заперечення до можливості визнання суб'єктами кримінальної та адміністративної відповідальності юридичних осіб.

Прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України стосовно відповідальності юридичних осіб» від 23 травня 2013 р., який набрав чинності з 1 вересня 2014 р. [4] на відміну від Закону України «Про відповідальність юридичних осіб за вчинення корупційних правопорушень» від 11 червня 2009 р. [5], який повинен був бути введеним у дію з 1 січня 2011 р., але втратив чинність на підставі Закону України «Про визнання такими, що втратили чинність, деяких законів України щодо запобігання та протидії корупції» від 21 грудня 2010 р. [6], породив нові дискусійні питання стосовно кримінальної відповідальності юридичних осіб. Проте і в Проекті Кримінального кодексу Російської Федерації 1994 р. також передбачалось застосування кримінальної відповідальності юридичних осіб у таких випадках: юридична особа винна у невикористанні або неналежному виконанні прямого припису закону, який встановлює обов'язки або заборону на здійснення конкретної діяльності, юридична особа винна у здійсненні діяльності, яка не відповідає її статутним документам або заявленим цілям. При цьому кримінальна відповідальність юридичної особи не виключала відповідальності за вчинений злочин фізичної особи [7].

На відміну від КУпАП, Кодексом про адміністративні правопорушення Російської Федерації передбачено, що юридичні особи є суб'єктами адміністративної відповідальності. З цього приводу Л.О. Іванов пише, що інститут публічно-правової відповідальності юридичної особи застосовується у багатьох зарубіжних країнах, які встали перед проблемою зростання порушень закону, вчинених корпораціями або іншими колективними суб'єктами. Ці країни пішли по шляху введення відповідальності юридичних осіб не тільки за адміністративні (Італія, Португалія, Німеччина), але й за кримінальні правопорушення (Франція, США, Японія та ін.) [8, с. 21].

Б.В. Волженкін, аналізуючи законодавчі акти різних країн, наводить ряд аргументів на користь як прихильників, так і противників такого виду відповідальності. Також він зазначає про те, що треба виділити умови, за яких юридична особа буде нести відповідальність за злочин, вчинений фізичною особою. Разом із тим він зауважує, що в більшості випадків на корпорацію має бути накладена цивільна відповідальність, а на службовця, що прийняв злочинне рішення – кримінальна [9].

Питання кримінальної відповідальності юридичної особи в нормативно-правових актах зарубіжних країн вирішується по-різному. В британській системі права діє принцип ототожнення керуючого органу з керуючою ним корпорацією, коли під виною юридичної особи розуміють вину керівника або керуючого органу цієї організації. У США сама ідея покладання на корпорацію кримінальної відповідальності виникла із розуміння прагматизму й доцільності. Корпорація несе кримінальну

відповідальність і у тих випадках, коли вона ставить свого працівника у таку ситуацію, за якої він отримує можливість займатися «неналежною діяльністю». Ще у 1909 р. Верховний Суд США визнав аналогію між цивільно-правовою і кримінально-правовою відповідальністю корпорацій в частині доказування вини [10, с. 106–118].

Підхід американського законодавця погоджується із теорією соціального розуміння вини, як відповідальності юридичної особи перед суспільством і державою за ці негативні наслідки, вчинені юридичною особою і яка несе відповідальність неналежну організацію своєї діяльності, спричинивши вчинення злочину. Законом Великої Британії «Про авторські, дизайнерські і патентні права» [11] передбачена відповідальність юридичних осіб і їх службовців за незаконне виготовлення і оборот об'єктів авторського права. Згідно із ст. 110 цього Закону у разі, якщо при скоєнні злочину, передбаченого ст. 107 Закону, юридичною особою буде доказано, що такий злочин скоєний з дозволу або потурання директора, менеджера, секретаря, іншої подібної особи або особи, яка тимчасово займає вказані посади, то вони, також як і юридичні особи, винні в скоєнні злочину, підлягають кримінальному переслідуванню й відповідному покаранню. Також аналогічна відповідальність передбачена ст. 198 Закону за виготовлення, оборот і використання незаконного звукозапису.

Ті, хто виступає проти інституту кримінальної відповідальності юридичних осіб, вказують насамперед на те, що вони не узгоджуються із принципом особистої відповідальності особи за вчинені діяння та наявності вини. На відміну від цивільного законодавства, кримінальним законодавством обмежене коло можливих суб'єктів злочину. Це означає, що суб'єктом злочину може бути лише фізична осудна особа, суб'єктами злочину за українським кримінальним законодавством не можуть бути юридичні особи. Як зазначає А.А. Музика, визнання останніх суб'єктами кримінальної відповідальності не відповідає принципам кримінального права – особистої (індивідуальної) відповідальності особи за вчинений злочин та наявності вини. За злочинні діяння, що мали місце у процесі діяльності юридичної особи, відповідає винна фізична особа, яка вчинила такі діяння. Відповідальність юридичних осіб визначається засобами адміністративного чи цивільного права (застосування до установ, підприємств, організацій штрафних санкцій, заборона їхньої діяльності тощо) [12, с. 62].

Поняття «юридична особа» надається у ст. 80 ЦК України, згідно з якою юридичною особою є організація, створена і зареєстрована у встановленому законом порядку, що наділяється цивільною правоздатністю і дієздатністю, може бути позивачем та відповідачем у суді. Згідно із ч. 2 ст. 81 ЦК України юридична особа публічного права також може створюватися розпорядчим актом Президента України, органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування [13].

Аналіз норм цивільного законодавства дає змогу говорити про наявність традиційних ознак, які характеризують юридичну особу: а) організаційна єдність; б) наявність відокремленого майна; в) самостійна майнова відповідальність; г) здатність виступати в цивільному обігу від свого імені.

За загальним правилом ст. 82 Цивільного Кодексу України, на юридичних осіб публічного права у цивільних відносинах поширюються положення ЦК України. Однак і передбачається можливість регулювання цивільних правовідносин за участю юридичних осіб публічного права і іншими, ніж ЦК України, актами законодавства. Такими актами можуть бути лише закони, а не акти Президента України чи постанови Кабінету Міністрів України. Це можуть бути закони, що регулюють правове становище органів публічної влади, місцевих адміністрацій тощо, які встановлюють певні особливості участі цих організацій у цивільних правовідносинах. Положення таких законів поширюються лише на юридичних осіб публічного права.

Отже, юридичні особи є повноправними суб'єктами багатьох видів правовідносин, вони можуть вчиняти різні протиправні діяння. Відповідно, виникає питання, чи повинні нести кримінальну відповідальність за порушення прав інтелектуальної власності юридичні особи. Дослідження підстав притягнення юридичних осіб до кримінальної або адміністративної відповідальності, у тому числі, й за порушення прав інтелектуальної власності, допомагає визначити певні особливості відповідальності юридичних осіб.

По-перше, юридична особа може бути притягнута до відповідальності у разі набуття нею правосуб'єктності. Правосуб'єктність юридичної особи – це складна система, кожен елемент якої визначає правосуб'єктність юридичної особи у певній сфері суспільних відносин [14, с. 59].

По-друге, визначення вини юридичної особи повинно враховувати зв'язок між діяннями фізичних осіб, що входять до складу юридичної особи, і протиправними діяннями юридичної особи.

По-третє, в національному законодавстві існують норми, які передбачають відповідальність юридичної особи.

Стаття 238 Господарського Кодексу України за порушення встановлених законодавчими актами правил здійснення господарської діяльності до передбачає відповідальність юридичної особи. Так можуть бути застосовані уповноваженими органами державної влади або органами місцевого самоврядування адміністративно-господарські санкції, тобто заходи організаційно-правового або майнового характеру, спрямовані на припинення правопорушення суб'єкта господарювання та ліквідацію його наслідків. До юридичної особи можуть бути застосовані такі види санкцій: вилучення прибутку (доходу); адміністративно-господарський штраф; стягнення зборів (обов'язкових платежів); застосування антидемпінгових заходів; припинення експортно-імпортних операцій; застосування індивідуального режиму ліцензування; зупинення дії ліцензії (патенту) на здійснення суб'єктом господарювання певних видів

господарської діяльності; анулювання ліцензії (патенту)на здійснення суб'єктом господарювання окремих видів господарської діяльності; обмеження або зупинення діяльності суб'єкта господарювання; скасування державної реєстрації та ліквідація суб'єкта господарювання [15].

Юридична природа такої відповідальності полягає у негативній оцінці поведінки правопорушника з боку держави і в прямій вимозі або санкції закону застосувати до нього заходи майнового впливу у вигляді відшкодування збитків, сплати неустойки, штрафу, пені або інших несприятливих для правопорушника правових наслідків. Загальним принципом такої відповідальності є державна забезпеченість щодо застосування передбачених договором чи законом майнових та інших господарських санкцій. Держава гарантує застосування їх завдяки системі спеціальних і загальних правозахисних державних органів, функцією яких є саме застосування господарських санкцій [16, с. 277].

Наведене свідчить про недоцільність встановлення адміністративної та кримінальної відповідальності юридичної особи за порушення прав інтелектуальної власності. На сьогодні чинне вітчизняне законодавство має достатньо норм, якими встановлено адміністративну відповідальність юридичної особи. Якщо говорити про кримінальну відповідальність юридичної особи, слід зазначити, що юридична особа є абстрактною правовою конструкцією, а кримінальне покарання має особистий репресивний характер, спрямований на волю та психологічне ставлення до вчиненого злочину. На відміну від фізичної особи, юридична особа не відповідає ні розумом, ні волею. До того ж, порядок порушення кримінальної справи юридичної особи не узгоджується з процесуальними порядком порушення кримінальної справи фізичної особи давати показання з пред'явленого йому обвинувачення або відмовитися давати показання і відповідати на запитання тощо. Відповідно, вина юридичної особи не може бути встановлена за тими ж правилами, що й вина фізичної особи. Тому, на думку автора, на сьогодні питання встановлення адміністративної або кримінальної відповідальності юридичної особи є передчасним.

Список літератури:

1. Право інтелектуальної власності : навч.-метод. посіб. / О.О. Кулініч, Л.Д. Романадзе. – Одеса : Фінікс, 2010. – 492 с.
2. Про ратифікацію Конвенції про кіберзлочинність : Закон України від 7 вересня 2005 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 5–6. – Ст. 71.
3. Про ратифікацію Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності та протоколів, що її доповнюють (Протокол про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї і Протоколу проти незаконного ввозу мігрантів по суші, морю і повітряю) : Закон України від 4 лютого 2004 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 19. – Ст. 263.
4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму

для України стосовно відповідальності юридичних осіб : Закон України від 23 травня 2013 р. : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http:// zakon2.rada.gov.ua](http://zakon2.rada.gov.ua).

5. Про відповідальність юридичних осіб за вчинення корупційних правопорушень : Закон України від 11 червня 2009 р. //Відомості Верховної Ради України. – 2009. – № 45. – Ст. 692.

6. Про визнання такими, що втратили чинність, деяких законів України щодо запобігання та протидії корупції : Закон України від 21 грудня 2010 р. : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua.

7. Уголовный кодекс РФ (общая часть). Проект. – М., 1994 : [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.google.com.ua>.

8. Комментарий к Кодексу РФ об административных правонарушениях / под общ. ред. проф. Э.Н. Ренова. – М. : НОРМА, 2002. – 1040 с.

9. Волженкин Б.В. Уголовная ответственность юридических лиц / Б.В. Волженкин // Закон. Интернет-журнал Ассоциации юристов Приморья : [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://proknadzor.ru/analit>

10. Никифоров А.С. Юридическое лицо как субъект преступления и уголовной ответственности / А.С. Никифоров. – М. : АО «Центр ЮрИнфоР», 2002. – 204 с.

11. The Stationery Office Limited as the Copyright, Design and Patent Act 1988. – London, 1988. – P. – 48.

12. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України ; 3-є вид., перероб. та доп. / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – К. : Атіка, 2003. – 1056 с.

13. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40–44. – Ст.356.

14. Стамкулов У.М. Теоретические проблемы межотраслевой правосубъектности юридического лица / У.М. Стамкулов // Юрист. – 2000. – № 4. – С. 59–63.

15. Господарський кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. // Відомості Верховної Ради. – 2003. – № № 18, 19–20, 21–22. – Ст.144.

16. Світличний О.П. Адміністративні правовідносини у сфері земельних ресурсів України: проблеми теорії та практики правозастосування : моногр. / О.П. Світличний. – Донецьк : Державне видавництво «Донбас», 2011. – 410 с.

В статье исследуются теоретико-правовые вопросы установления административной и криминальной ответственности юридических лиц за нарушения прав интеллектуальной собственности.

Законодавство, юридическая ответственность, юридическое лицо, нарушение прав интеллектуальной собственности.

The article examines theoretical legal questions of establishment of administrative and criminal responsibility of juridical persons for infringement of intellectual property rights.

Legislation, legal responsibility, juridical person, infringement of intellectual property rights.

